

Marko Popović

**THE
FORTRESS
OF RAS**

**TVRĐAVA
RAS**

Beograd 1999

NALAZI NOVCA IZ TVRĐAVE RAS

Vujadin Ivanišević

Višegodišnja iskopavanja tvrđave Ras iznela su na svetlo dana vredne numizmatičke nalaze koji su upotpunili naša oskudna znanja o optičaju novca, ne samo na ovim prostorima, već i na jednoj široj geografskoj teritoriji. Treba istaći brojne nalaze novca kralja Radoslava (1228–1234) i ostatke kovnice sa slitcima i neotkovanim pločicama koji su otvorili jednu novu stranicu istorije kovanja novca u srednjovekovnoj Srbiji.¹ Pored ovog i ostali numizmatički nalazi, u rasponu od 3. do 6. veka i od kraja 11. do prve polovine 13. veka, pružaju nam važno svedočanstvo o cirkulaciji novca. Ovu sliku dopunjuju i nalazi tri manje ostave. Sa ovim se ne iscrpljuje naš katalog. Beležimo vredan nalaz jednog para kalupa za krivotvorenje aspri Bajazita II (1481–1512), otkrivenog u spoljnom licu antičkog bedema, koji zaokružuje priču o kovanju novca na ovim prostorima.

Tokom istraživanja nađeno je ukupno 125 novčića. Od ovog broja 91 primerak pripada pojedinačnim nalazima. Rimski novac, 31 primerak, sa emisijama pretežno druge polovine 4. veka, predstavlja jednu od najvećih skupina (kat. br. 656–686). Sasvim izuzetno, javlja se i ostrogotski novac sa triensom Teodoriha (493–526) (kat. br. 687). Manjoj skupini pripada paleovizantijski novac sa svega 2 primerka (kat. br. 688–689). Najbrojniju grupu čini vizantijski novac sa 46 primeraka raznih nominala (kat. br. 690–734) u okviru koje možemo svrstati i jedan trapezuntski novac Konstantina Gavrasa? (1126–1140) (kat. br. 735). Poslednjoj velikoj skupini pripada novac kralja Radoslava sa 9 traheja od bilona (bakra) (kat. br. 736–744). Tu je jedna imitacija ugarskog denara iz 16. veka (kat. br. 766), kao i jedan neodređen primerak (kat. br. 767).

Pored novca nađene su pločice za kovanje traheja od bilona (bakra) kralja Radoslava, 19 komada (kat. br. 745–763) i 2 slitka za iskivanje pločica (kat. br. 764–765). Poseban nalaz predstavlja već pomenuti par kalupa za krivotvorenje aspri Bajazita II (kat. br. 802).

Tokom istraživanja tvrđave Ras nađene su i tri manje ostave novca: 5 bronzanih nominala iz druge polovine 4. veka (kat. br. 768–772), 12 aspron traheja od bilona Manojla I Komnina (1143–1180) (kat. br. 773–784) i 17 traheja od bilona (bakra) kralja Radoslava (kat. br. 785–801).

U okviru numizmatičkog materijala zabeležili smo i nekoliko novčića koji kompletiraju poznate kataloge novca sa novim emisijama i varijantama. Radi se o novcima imperatora Kara (282–283), Valensa (364–378), Valentinijana II (375–392), Aleksija I Komnina (1081–1118) i Jovana II Komnina (1118–1143).

Serijski antoninijan imperatora Kara iz kovnice Ticinum dopunjena je novom varijantom natpisa na aversu IMP C CARVS P F AVG za reversnu predstavu i legendu SPES PVBLICA (RIC 80–81) (kat. br. 662). Reč je o regularnoj emisiji sa aversnom legendom karakterističnom za kovnicu Ticinum.

Novac Valensa solunske kovnice sa legendom GLORIA ROMANORUM i sa egzergom P/TES (RIC 16b, 26b) (kat. br. 674) posvećen je sa novom oficinom Γ koja je za ovu seriju, do sada, bila poznata za Gracijana.

AE 2 REPARATIO REIPVB Valentinijana II solunske kovnice (RIC 37b) javlja se po prvi put sa legendom D N VALENTINIANVS IVN P F AVG (kat. br. 679).

Svakako najzanimljiviji primerak predstavlja trahej od srebra Aleksija I Komnina koji predstavlja novu emisiju (kat. br. 691). Trahej od srebra iz tvrđave Ras se razlikuje od dve do sada poznate emisije konstantinopoljske kovnice. On predstavlja kombinaciju prve dve emisije od kojih se razlikuje po predstavi odore vladara što ga izdvaja i svrstava u zasebnu vrstu. Naime, aversna predstava je ista kao kod prvog kovanja traheja od elektruma ili srebra (Hendy Pl. 1.1–4 i 51.3.), dok je reversna predstava po stilu bliska drugom kovanju traheja od elektruma ili srebra (Hendy Pl. 1.5–8). Naš primerak se razlikuje po predstavi odore. Na njemu je car obučen u stemu, divitision, okovratnik i pločasti loros za razliku od prve i druge emisije gde car nosi stemu, divitision i hlamis.

Aspron trahej od bilona Jovana II Komnina konstantinopoljske kovnice, varijanta II, beležimo i u kombinaciji sa jednom tačkom na skiptru (kat. br. 709–710).

RIMSKI NOVAC

Rimski novac je predstavljen sa malim brojem nalaza što nam dozvoljava da samo u osnovnim crtama odslikamo cirkulaciju novca. Nađeni su 31 pojedinačni novčić i jedna manja ostava od 5 bronzanih nominala koji se hronološki mogu razvrstati od sredine 3. veka i koji traju, sa izvesnim prekidima, do prve decenije 5. veka (Tabela 1). Najjača koncentracija novca javlja se u drugoj polovini 4. veka.

¹ Popović 1976, 115–119; Popović 1977, 37–54; Gaj-Popović 1976, 121–132; Gaj-Popović 1985, 102–118; Ivanišević 1998, 87–95.

Tabela 1: Pregled rimskog, ostrogotskog i paleovizantijskog novca prema godinama kovanja i kovnicama

God.	Rom	Arl	Tic	Sis	Tes	Con	Ant	Neod.	Ukupno	%	God. koef.	%
249–251	1								1	3.03%	0.5	4.19%
256	1								1	3.03%	1	8.38%
260–268	1								1	3.03%	0.125	1.05%
268–270				1					1	3.03%	0.5	4.19%
270–275				1			1		2	6.06%	0.4	3.35%
282–283			1						1	3.03%	1	8.38%
313–315				2				1	3	9.09%	1.5	12.57%
330–335		1				1			2	6.06%	0.4	3.35%
335–336					1				1	3.03%	1	8.38%
348–350				1					1	3.03%	0.5	4.19%
350–355								1	1	3.03%	0.2	1.68%
355–361								1	1	3.03%	0.167	1.40%
364–378				1	1			1	3	9.09%	0.214	1.79%
378–383				1	2				3	9.09%	0.75	6.29%
383–388				1	3				4	12.12%	1.333	11.17%
388–393						1		2	3	9.09%	0.6	5.03%
406–408								1	1	3.03%	0.5	4.19%
493–518	1								1	3.03%	0.04	0.34%
532–537						1			1	3.03%	0.2	1.68%
569–570							1		1	3.03%	1	8.38%
Svega:	4	1	1	8	7	3	2	7	33	100%		100%

Početak opticaja novca započinje sa jednim odlično očuvanim antoninijanom cara Trajana Decija (249–251) (kat. br. 656) i nastavlja se sa antoninijanima Galijena (253–268), Klaudija II (268–270), Aurelijana (270–275) i Kara (282–283) (kat. br. 657–662). Reč je o uobičajenom opticaju novca koji je uslovljen u prvom redu monetarnim faktorima – inflatornim emisijama druge polovine 3. veka. Sličnu cirkulaciju novca beležimo u Singidunumu,² Viminacijumu, na lokalitetima Svetinja³ i Rudine⁴ i Mansio Idimumu.⁵ Ovaj trend je uočen i u ostalim oblastima carstva. Tako je u Italiji, Norikumu i Panoniji u ovom razdoblju zabeležen visok opticaaj novca.⁶

Nakon manjeg prekida, opticaaj novca dobija novi zamah sa folisima kovanim 313/5. godine za vreme careva Maksimin Daje (308–313), Konstantina I (306–337) i Licinija I (307–324) (kat. br. 663–665). Ovaj skok bi odgovarao opštem porastu novčane mase nakon 313. godine, kada Konstantin I i Licinije I nastavljaju da kuju već uveliko redukovani Dioklecijanov folis, što je svakako dovelo do novih inflatornih kretanja.⁷ Ovaj trend je uticao da se posle 313. godine u Prvoj Meziji pojavi veća količina novca.⁸ Visoki opticaaj ovih emisija je pored tvrđave Ras zabeležen u Viminacijumu na lokalitetu Rudine.⁹

Novi skok, posle manje lakune, javlja se sa uobičajenim kovanjima iz 330–337. godine sa tipovima GLORIA EXERCITUS i VRBS ROMA (kat. br. 666–668). Nedostatak kovanja iz prethodnog razdoblja, u prvom redu od 325–330. godine, odslikava opšta kretanja

u Prvoj Meziji. Smanjenje opticaja novca moglo bi se dovesti u vezu sa reorganizacijom kovanja novca koju je sproveo car Konstantin I između 325. i 330. godine.¹⁰ Skok opticaja posle 330. godine odgovarao bi opštem porastu cirkulacije novca koji je zabeležen i na drugim lokalitetima Prve Mezije. Uzrok ove pojave leži u opštem povećanju novčane mase u opticaju što je postignuto smanjivanjem težine bronzanog numusa 330, a zatim i 335. godine.¹¹ Ovaj talas inflacije, koji je obeležio Konstantinovo vreme, uticao je i na opticaaj novca. Naime, u pomenutom razdoblju je zabeležen porast opticaja novca na centralnom Balkanu.¹² Ovaj skok je, isto tako, u Prvoj Meziji bio podstaknut i istorijskim prilikama, događajima na dunavskom limesu i borbama protiv varvara, Vizigota i Sarmata i pojačanim prisustvom vojske.¹³

² Podaci Naučno-istraživačkog projekta za Beogradsku tvrđavu.

³ Ivanišević 1988, 59–61.

⁴ Popović, Ivanišević 1989, 172–173.

⁵ Vasić, Milošević, u pripremi.

⁶ Kos 1986, 92–100.

⁷ Vasić 1990, 12.

⁸ Vasić 1990, 12–20.

⁹ Popović, Ivanišević 1989, 172–173.

¹⁰ Vasić 1990, 16.

¹¹ Callu 1986, 182–183.

¹² Vasić 1990, 17–18.

¹³ Vasić 1990, 18–19.

Nakon manjeg zastoja cirkulacija novca se obnavlja sa emisijama iz 348–354. godine (kat. br. 669 i 671).¹⁴ Ovaj optica je slabog intenziteta i on se nastavlja i u narednom periodu, sve do 364–375. godine (kat. br. 672–675). Niski optica novca odgovarao bi opštem padu cirkulacije novca u provinciji Prvoj Meziji u razdoblju od 348. do 375. godine.¹⁵ Za poslednji period možemo vezati i ostavu bakarnog novca sa jednim novčićem Konstancija II iz 355–361. godine i 4 primerka Gracijana, Valentinijana I i Valensa, iz 367–375. godine (kat. br. 768–772).

U narednom razdoblju od 378–383. godine cirkulacija novca se pojačava da bi dosegla svoj maksimum 383–388. godine. Visoki optica se nastavlja i 388–393. godine, da bi naglo opao i nestao u narednom periodu. Optica novca je skočio 406–408. godine, da bi se zatim potpuno ugasio (kat. br. 677–686). Treba naglasiti da je u periodu od 378. do 393. godine optica rimskog novca, sudeći prema broju primerka i godišnjem koeficijentu, bio najizraženiji (Tabela 1). Ovi nalazi svedoče o intenzivnijem naseljavanju tvrđave Ras koje je svakako vezano za potrebe utvrđivanja i sklanjanja populacije. Značaj cirkulacije novca posle 378. godine podvlači i činjenica da upravo posle ovog datuma prestaje optica novca na mnogim lokalitetima u Prvoj Meziji, u Viminacijumu na lokalitetu Rudine,¹⁶ u Mansio Idimumu¹⁷ i drugima, ili se znatno smanjuje kao u Viminacijumu na Svetinji.¹⁸

Fenomen zaposedanja i korišćenja fortifikacija u poslednjoj četvrtini 4. veka zabeležen je na širem prostoru carstva kao posledica upada varvara i opšte nesigurnosti stanovništva, prvo u pograničnim oblastima, a zatim i u unutrašnjosti.

U pojedinim oblastima, kao što je to slučaj sa odbrambenom linijom *Claustra Alpium Iuliarum* i utvrđenjima na prostoru severoistočnog dela provincije Italije i u jugoistočnom delu Norikuma, sklanjanje zbegova u fortifikacije na visove i njihovo utvrđivanje došlo je posle upada Kvada i Sarmata u Panoniju u jesen 374–375. godine.¹⁹ Intenziviranje novčanog optica na ovim prostorima započelo je već 364–378. godine. Na prostoru Dardanije, tačnije onog dela na kome se nalazila tvrđava Ras, do povlačenja stanovništva u pribežišta došlo je nešto kasnije, posle pobede varvara nad rimskom vojskom kod Hadrijanopolja 378. godine. Ovaj poraz je otvorio vrata prodoru Ostrogota sa Alateusom na čelu, Alana sa Safraksom i Hunima prema Dakiji Ripenzis, Prvoj Meziji i Panoniji Drugoj i Fritigerna na čelu Vizigota i njihovih saveznika prema Makedoniji 380. godine. Ovi upadi su doveli do opšte nesigurnosti na prostoru Ilirika.²⁰

Emisije kovane 378–383. godine su u tvrđavi Ras zastupljene u velikom procentu, što odudara od uobičajene slike. Naime, ovo razdoblje je u Prvoj Meziji obeleženo drastičnim padom cirkulacije.²¹ Veliki skok na tvrđavi Ras je uslovljen nalazom tri nominalne AE 2 novostvorenog Gracijanovog tipa REPARATIO REIPUB. Radi se o vrsti koja je cirkulisala uglavnom na Pirinejskom poluostrvo, dok se u drugim provincijama javlja znatno ređe.²² Izuzetak predstavljaju nalazi ovog tipa iz tvrđave Ras.

Naredno razdoblje, od 383–388. godine predstavlja period sa najizraženijim opticaem. U ovom periodu cirkulacija novca je u Prvoj Meziji opala, što je protumačeno povlačenjem emisija iz ovog razdoblja.²³ Cirkulacija novca iz tvrđave Ras se razlikuje od one u Meziji I po još jednom važnom elementu, a to je distribucija novca po kovnicama. Naime, u nalazima iz Mezije I dominiraju emisije zapadnih kovnica,²⁴ a u tvrđavi Ras kovanja istočnih kovnica, u prvom redu Soluna.

I u sledećem periodu, od 388–393. godina, optica novca je visok što bi odgovaralo porastu cirkulacije novca i u drugim provincijama. Rezultat ovog rasta je posledica povlačenja starijih kovanja.²⁵

Cirkulacija novca se posle 393. prekida i obnavlja za kratko 406–408. godine. Prekid je bio uslovljen padom cirkulacije novca prouzrokovane opštim istorijskim prilikama – upadima Huna u Trakiju između 395. i 409. godine i pobunom Alarika 395. godine i njegovim prelaskom u istočni Ilirik koji je napustio već 401. godine.²⁶ Kao posledica opšte nesigurnosti u ovom razdoblju prestale su da

¹⁴ Iz razdoblja 347–348. godine vremena znatnog povećanja novčane mase, koji nije zastupljen na tvrđavi Ras, potiče jedna ostava novca pohranjena nepunih pet kilometara istočno od tvrđave Ras: Ivanišević 1983, 53–58.

¹⁵ Vasić 1990, 25–28; Vasić, Milošević, u pripremi.

¹⁶ Popović, Ivanišević 1989, 172–174.

¹⁷ Vasić, Milošević, u pripremi.

¹⁸ Ivanišević 1988, 59–61.

¹⁹ Kos 1986, 203 i 216.

²⁰ Ivanišević 1986, 44–59.

²¹ Vasić 1990, 28–29.

²² Callu 1978, 101–102.

²³ Vasić 1990, 36.

²⁴ Vasić 1990, 35.

²⁵ Delmaire 1983, 134.

²⁶ Vasić 1990, 42–44.

Tabela 2: Pregled vizantijskog i srpskog novca prema vladarima, kovnicama, vrstama i nominalama (NH nomizma histamenon; ATE aspron trahej od elektrona; TS trahej od srebra; ATB aspron trahej od bilona; T tetarteron; PT polutetarteron)

VLADAR	DAT.	KOV.	DOC HEN DGP	NOMINALE					
				NH	ATE	TS	ATB	T	PT
Ničifor III	1078/81	Con	IIIa	1					
Aleksije I	1081/92	Con	–			1			
Aleksije I	1092/118	Tes	III					1	
Konstantin Gavras	1126/40	Trap					1		
Jovan II	1118/43	Con	II				18		
Jovan II	1118/43	Con	A					2	
Jovan II	1118/43	Tes			1				
Jovan II	1118/43	Tes	A						5
Manojlo I	1143/80	Con	I				2		
Manojlo I	1143/80	Con	II				2		
Manojlo I	1143/80	Con	IV				4		
Manojlo I	1143/80	Grčka	A						3
Manojlo I	1143/80	Grčka	C						1
Bug. imit.	1195	–	A				1		
Lat. imit.	1204/61	Con	A				1		
Nikejsko carstvo	1200/50	Nikeja	B						1
Teodor I Anđel	1224/30	Tes	D				1		
Radoslav	1228/34	–	II				5		
Radoslav	1228/34	–	III				4		
UKUPNO:				1	1	1	39	3	10

rade obe centralne kovnice u Sisku i Solunu – glavni snabdevači Ilirika novcem.

Prestanak optica novca u prvoj deceniji 5. veka poklapa se sa opštim prekidom regularnog snabdevanja bronzanog novca. U provinciji Valeriji je do redovnog prestanka optica došlo posle 378. godine.²⁷ U drugim oblastima redovni optica novca je potrajao nešto malo duže, da bi se pred sam kraj 4. veka ugasio kao što je to slučaj u Panoniji²⁸ ili u prvim decenijama 5. veka u Saviji i drugim provincijama.²⁹ U Meziji se, prema M. Vasiću, cirkulacija novca u kastrumima završava oko 395. godine, dok se u gradovima kao što su Viminacium i Horeum Margi nastavila i tokom 5. veka.³⁰

OSTROGOTSKI I PALEOVIZANTIJSKI NOVAC

Optica novca se obnavlja pred kraj 5. i početkom 6. veka sa jednim triensom Teodoriha (493–526) (kat. br. 687). Reč je svakako o

vrednom nalazu koji pokazuje da je areal optica ostrogotskog novca bio znatno širi i da nije bio samo skoncentrisan na jadransku obalu i šire zaleđe i Srem, već i da je prodirao dublje u unutrašnjost. Najveći broj primeraka je nađen u provincijskim centrima i naseobinama duž glavnih putnih pravaca Dalmacije i obe Panonije.³¹ U ovom kontekstu bi mogli protumačiti i nalaz Teodorihovog triensa u tvrđavi Ras, smeštenoj na važnom putnom pravcu na granici između Dardanije i Dalmacije.

Novac 6. veka je slabo zastupljen imajući u vidu značaj tvrđave u ovom razdoblju. Nađeni su folis Justinijana I kovan u Konstantinopolju 532–537. godine i polufolis Justina II iz Soluna iz 569–570. godine (kat. br. 688–689).

Optica novca 6. veka je slabo izražen ne samo na prostoru tvrđave Ras, već i na široj teritoriji između Pešterske visoravni i Ibra. Poznato je, naime, da je na ovom prostoru u ovom razdoblju obnovljen i podignut veliki broj utvrđenja. Radi se o 20 zabeleženih i istraženih fortifikacija.³² Novčana cirkulacija u 6. veku je u ovim utvrđenjima slabo izražena. Zabeleženi su nalazi samo dva folisa prve polovine 6. veka u utvrđenju u Vrsenicama u središnjem delu Pešterske visoravni. Nizak trend optica novca 6. veka odudara od uobičajene slike cirkulacije novca ovog perioda koji je na čitavom nizu utvrđenja, kao što su Singidunum,³³ Viminacium³⁴ i Caričin Grad,³⁵ posvedočen većim brojem nalaza.

VIZANTIJSKI NOVAC

Najbrojniju skupinu čini vizantijski novac sa 46 pojedinačnih nalaza i sa jednom manjom ostavom od 12 aspron traheja od bilona Manojla I Komnina. Primerici se datuju od kraja 11. veka do prve polovine 13. veka (Tabela 2), kada tvrđava Ras gubi svoj značaj i kada prestaje potreba za njenim korišćenjem.

²⁷ Soproni 1969, 69–78.

²⁸ Biro-Sey 1982, 508.

²⁹ Alföldi 1924, 29, 34.

³⁰ Vasić 1990, 40.

³¹ Demo 1994, 168–190.

³² Vidi M. Popović, poglavlje "Kasnoantičko utvrđenje".

³³ Ivanišević 1987, 88–93 i 97–101.

³⁴ Ivanišević 1988a, 87–88 i 90–94.

³⁵ Ivanišević 1990, 259–267.

Novi opticađ novca započinje pred sam kraj 11. veka, iako je život na ovom prostoru obnovljen znatno ranije u 9. i 10. veku. Obnova novčane cirkulacije i redovnijeg snabdevanja novcem nastupila je, u pravom smislu, posle 1018. godine, nakon konačnog sloma Samuilove države i uspostavljanja vizantijske vlasti na prostoru centralnog Balkana.³⁶ Nedostatak kovanja 11. veka, naročito folisa, mogao bi da ukazuje na gubitak značaja koji je tvrđava imala u prethodnom razdoblju.

Stvarni opticađ započinje, kako smo napomenuli, krajem 11. veka sa novcem Nićifora III (1078–1081) (kat. br. 690) i traje, sa manjim prekidima, do treće i četvrte decenije 13. veka. Opticađ se nastavlja sa novcem Aleksija I Komnina (1081–1118) (kat. br. 691–692), da bi svoju kulminaciju doživeo sa kovanjima Jovana II Komnina (1118–1143) (kat. br. 693–718). Tokom valadavine Manojla I Komnina (1143–1180) cirkulacija novca opada zadržavajući se pri tome na značajnom nivou (kat. br. 719–730).

Emisije Nićifora III su zastupljene jednom nomizmom histamenon Aleksija I Komnin, jednim trahejom od srebra kovanim u Konstantinopolju i jednim tetarteronom iz solunske kovnice. Period obnove opticađa novca obeležen je cirkulacijom krupnih nominala od plemenitih metala. Slaba zastupljenost kovanja ova dva vizantijska vladara zapažena je i na dunavskoj granici u Beogradu³⁷ i Braničevu.³⁸

Do pravog skoka cirkulacije novca dolazi u vreme Jovana II Komnina sa aspron trahejom od elektruma, aspron trahejima od bilona i tetarteronima i polutetarteronima od bakra. Naročito je značajno prisustvo raznorodnih nominala među kojima se ističu brojni nalazi aspron traheja od bilona. Ovom periodu možemo priključiti i izuzetno važan nalaz novca trapezuntskog vladara Konstantina Gavrasa (1126–1140) (kat. br. 735).

U narednom periodu, u vreme cara Manojla I Komnina, opada cirkulacija novca, a nestaju iz opticađa vrste od plemenitih metala. I dalje su prisutni aspron traheji od bilona i polutetarteroni, kao osnovne nominale. Iz ovog razdoblja potiče jedna manja ostava od 12 aspron traheja od bilona koja se završava sa četvrtom, poslednjom emisijom Manojla I Komnina (kat. br. 773–784). Isto vreme pohranjivanja ima jedna, takođe mala ostava nađena prilikom arheoloških radova u Braničevu.³⁹ Imajući u vidu skromnu vrednost ovih nalaza smatramo da se ovde ne radi o ostavama novca u pravom smislu te reči, već da su u pitanju izgubljene kesice sa novcem za svakodnevnu upotrebu.

Cirkulacija novca se prekida za vreme careva Isaka II (1185–1195) i Aleksija III (1195–1203), a obnavlja krajem 12. i početkom 13. veka sa "Bugarskim" i Latinskim imitacijama (kat. br. 731–732). Njihov opticađ je slabog intenziteta, što odudara od ustaljene slike cirkulacije ovih kovanja koja su brojna u materijalu iz Braničeva⁴⁰ i Beograda.⁴¹

Cirkulacija vizantijskog novca se završava sa polutetarteronom Nikejskog carstva i sa trahejom od bilona Teodora I Andela (kat. br. 733–734).

Opticađ vizantijskog novca sa emisijama od elektrona, srebra, bilona i bakra ukazuje na razvijeno novčano tržište. Kontinuirani dotok novca raznih nominala iz više administrativnih jedinica, u ovom slučaju teško se može dovesti u vezu sa visokim stepenom monetarizacije ili sa usponom trgovine. Pre smo skloni da ovu distribuciju novca povežemo, u prvom redu, sa prisustvom vojske.⁴² Naročito treba podvući prisustvo krupnih nominala, kao što su nomizma histamenon Nićifora III, trahej od srebra (?) Aleksija I Komnina i aspron trahej od elektrona Jovana II Komnina (1118–1143). U pitanju je značajna koncentracija zlatnog i srebrnog novca veća od one zabeležene na Peloponezu,⁴³ u Trnovu⁴⁴ ili u gradovima Braničevu⁴⁵ i Beogradu.⁴⁶ Opticađ krupnijih nominala prestaje za vreme Manojla I Komnina, kada tvrđava Ras prelazi u srpske ruke.

O dinamičnom opticađu u vreme Jovana II Komnina svedoči i značajno prisustvo njegovih aspron traheja od bilona koji predstavljaju najzastupljeniju vrstu u tvrđavi Ras. U pitanju je emisija novca koja se na drugim lokalitetima, javlja, u poređenju sa aspron trahejima od bilona drugih vladara, najčešće u znatno manjem procentu. U tvrđavi Ras ona čini dominantnu emisiju koja obeležava značajno prisustvo vojske. U pomenutom razdoblju izgrađeno je novo kameno utvrđenje, koje je predstavljalo glavno vizantijsko uporište naspram rastuće moći srpske države.

³⁶ Ivanišević 1993, 79–92.

³⁷ Ivanišević 1987, 94 i 102–103.

³⁸ Ivanišević 1988a, 87–88 i 97; Ivanišević 1991, 57–58.

³⁹ Popović, Ivanišević 1989, 172 i 175; Ivanišević 1991, 60 i 69–70.

⁴⁰ Ivanišević 1991, 58–60 i 65–68.

⁴¹ Ivanišević 1987, 95 i 104.

⁴² Metcalf 1976, 89–97.

⁴³ Pennas 1996, 284–285.

⁴⁴ Dočev 1992, 13.

⁴⁵ Ivanišević 1991, 57–72.

⁴⁶ Ivanišević 1987, 88–110.

Opticaj novca Komnina je u tvrđavi Ras obeležen cirkulacijom i najmanjih nominala tetarterona i polutetarterona, bakarnog novca koji je korišćen u svakodnevnoj razmeni. Njihovo prisustvo svedoči o razvijenim robno-novčanim odnosima.

Nalazi vizantijskog novca 12. veka u tvrđavi Ras ukazuju da je njegova distribucija vršena iz dva pravca. Prvi predstavlja Konstantinopolj sa emisijama aspron traheja od bilona i tetarterona, dok drugi čini Solun sa aspron trahejom od elektrona i sa tetarteronima i polutetarteronima.⁴⁷

SRPSKI NOVAC

Krajem treće decenije 13. veka srpski novac je sa emisijama kralja Radoslava (1228–1234) zamenio vizantijski (Tabela 2). Opticaj novca je u tvrđavi Ras naglo skočio. Jedan od razloga, pored istorijskog konteksta, je postojanje kovnice novca u samoj tvrđavi Ras.⁴⁸ O njenom delovanju svedoči nalaz jedne ostave od 17 traheja od bilona (bakra) iskovanih samo kalupom reversa (kat. br. 785–801). Svi primerci potiču iz jednog kalupa, što govori u prilog teze da se ovaj novac nije nalazio u opticaju i da dolazi neposredno iz kovnice. Da se na tvrđavi Ras zaista nalazila kovnica, najbolje svedoče nalazi 10 pločica pripremljenih za kovanje novca, 9 nedorađenih i neistanjenih pločica i dve poluge – slitka (kat. br. 745–765). Na osnovu nalaza pločica i slitaka od bakra možemo rekonstruisati deo postupka kovanja novca. Ovaj proces se nije mnogo razlikovao od onog kakav poznamo u 13. i 14. veku. On se odvijao u tri glavne faze: rezanje kalupa, priprema pločica i kovanje novca.

Na osnovu nalaza slitaka i pločica na tvrđavi Ras je dokumentovana druga faza kovanja novca – priprema pločica. Slitci, koji su bili liveni u kalupima, isecani su u pločice koje su zatim istanjivane. Ovako dobijene pločice su opsecane radi doterivanja propisane težine. Njihovo opsecanje je izvođeno prilično grubo na šta ukazuju nepravilne ivice na pločicama, kao i na već iskovanom novcu. Pored ovih nalaza i ostavu novca kralja Radoslava možemo vezati neposredno za kovnicu. Smatramo da se ovde radi o emisiji novca tek iskovanoj u kovnici.

Pored pomenute vrste zastupljene u ostavi novca, tip sa predstavom Bogorodice koja kruniše kralja mogao je takođe biti kovan u tvrđavi Ras, na šta ukazuje njegova geografska distribucija. Od 7 poznatih primeraka 5 je nađeno na ovom lokalitetu, a jedan je na-

vodno nabavljen 1940. godine u Novom Pazaru u kujundžijskoj radnji.⁴⁹ Za preostali primerak iz Ermitaža nije poznato mesto nalaza.⁵⁰

Nalazi vrste sa svetim Konstantinom i kraljem na reversu ne ukazuju na moguću kovnicu, ukoliko kao kriterijum prihvatimo teritorijalnu rasprostranjenost nalaza novca. Od 12 poznatih primeraka 4 su nađena u tvrđavi Ras, a jedan u Sardi, u neposrednoj blizini Skadra.⁵¹

KALUP ZA KRIVOTVORENJE ASPRI BAJAZITA II⁵²

Tokom arheoloških istraživanja kasnoantičkog bedema u Podgrađu, u njegovom spoljnom licu nađen je par kalupa od gvožđa za krivotvorenje akči Bajazita II – kovnice Kratovo.⁵³

Kalupi su bili vlasništvo meštanina obližnjeg srednjovekovnog Trgovišta koje je podignuto u prvoj polovini 14. veka u uvali kraj Sebečevske reke i Raške, u podnožju napuštenog kasnoantičkog i srednjovekovnog utvrđenja.

Kalupi potiču iz razdoblja kada je krivotvorenje novca potkraj 15. i početkom 16. veka uzelo maha na prostoru cele jugoistočne Evrope.

Osmansko carstvo je u ovom razdoblju bilo suočeno sa monetarnom krizom opadanjem vrednosti osnovne novčane jedinice – akče.⁵⁴ Nestabilnost monetarnog sistema je, pored brojnih posledica koje je nosila, pogodovala pojavi krivotvorenog novca, koji je pretio dodatnoj destabilizaciji tržišta. Iz pomenutih razloga sultani Mehmed II (1444–1445; 1451–1481) i Bajazit II su izdali niz uredbi koje su imali za cilj da preduprede falsifikovanje novca.⁵⁵

⁴⁷ Pennas 1996, 286–287: kovanja opredeljena od strane M. F. Hendy-a kao emisije neodređene grčke kovnice, pripisana su Solunu.

⁴⁸ Ivanišević 1998, 87–95.

⁴⁹ Nedeljković 1969, 31–39.

⁵⁰ Dimitrijević 1969, 203–206.

⁵¹ Spahiu 1976, 158, T. VII.3.

⁵² Ivanišević 1999.

⁵³ Pere 1968, br. 105, T. 8; Srećković 1987, 65–66.

⁵⁴ Vinaver 1970, 45–46.

⁵⁵ Rizaj 1970, 71.

⁵⁶ Actes des premiers sultans à la Bibliothèque Nationale, 70–71.

Bilo je sprovedeno traženje lažnog novca i provera tovara i prtljaga trgovaca i putnika, dok je za falsifikatore novca bila predviđena smrtna kazna.⁵⁶

Dubrovnik, koji je imao razvijeno novčano tržište sa venecijanskim i ugarskim zlatnicima i domaćim i stranim srebrnim novcem, bio je pogođen pojavom falsifikovanog novca. Iz tih razloga je, radi njegovog potiskivanja, 1509. godine donet pravilnik protiv krivotvorenja novca *Ordo de ducatis non cudendis*. Prema njegovim odredbama bilo je zabranjeno praviti lažan zlatni i srebrni novac, kao i izrađivati kalupe. Za pomenutu rabotu bile su određene stroge kazne koje su se kretale od 100 dukata i odsecanje desne ruke za pravljenje novca iste težine i finoće kao oficijelne emisije do 200 dukata i odsecanje obe ruke za izradu novca lošijeg kvaliteta.⁵⁷ Pored krivotvorenih dukata u Dubrovniku su se pojavile i falsifikovane akče. Tako su 1515. godine kod jednog pučani na otkrivene krive akče i on je zbog toga mučen.⁵⁸ Pored novca u Dubrovniku je krijumčaren i alat za izrađivanje akči. Godine 1518. privedena su dva Turčina sa kalupima i ostalim alatom za izradu lažnih akči – *con coni ed altri istromenti coi quali fabbricano aspri falsi*.⁵⁹

Krivotvoreni novac se u pomenutom razdoblju pojavio i u Vlaškoj, Transilvaniji i Moldaviji o čemu nas obavještavaju jedna uredba ugarskog kralja Vladislav II (1490–1516) iz 1505. godine i pismo Radua Velikog (1496–1508). U njima se govori o masovnom prometu krivih akči. Njihovo postojanje je potvrđeno i u numizmatičkom materijalu, u ostavama novca i u pojedinačnim nalazima. Prema E. Nicolae-u pomenute akče su kovane u Vlaškoj i Moldaviji.⁶⁰

Falsifikatori novca su u osmanskome carstvu kažnjavani najstrožom kaznom – pogubljenjem. U aktu iz druge polovine 15. veka koji se odnosi na rudnike Novog Brda, odnosno na srebro i akče povučene iz opticaja, predviđeno je da falsifikatori novca budu kažnjeni vešanjem i gubitkom imovine.⁶¹ Istu kaznu nalazimo i u uredbi za rudnik u Kratovu i rudnike koji mu pripadaju, za radionice za prečišćavanje i za srebro, iz 1475. godine. Prema ovoj uredbi falsifikatori novca bi bili predati kadiji koji bi sproveo istragu. Ukoliko bi se njihova krivica dokazala bili bi obešeni, a njihova dobra konfiskovana.⁶²

Nalaz kalupa za krivotvorenje akči iz Trgovišta ukazuju da je krajem 15. i početkom 16. veka pojava falsifikovanja novca uzela maha na prostoru cele jugoistočne Evrope, uprkos propisanim strogim kaznama.

BIBLIOGRAFIJA

Actes des premiers sultans à la Bibliothèque Nationale – *Les actes des premiers sultans conservés dans les manuscrits turcs de la Bibliothèque Nationale à Paris I*, ed. N. Beldiceanu, Paris 1960.

Alföldi 1924 – A. Alföldi, *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien*, Berlin – Leipzig 1924.

Biro-Sey 1982 – K. Biro-Sey, Münzverkehr in Pannonien, *Actes du IXe congrès international de numismatique Berne 1979*, Louvain-la-Neuve – Luxembourg 1982.

Callu 1978 – J. -P. Callu, "Reparatio reipub": un problème de circulation monétaire, *Numus* 1 (1978).

Callu 1986 – J. -P. Callu, Aspects du quadritremestre monétaire, *Mélanges de l'École Française de Rome, Antiquité*, 98.1 (1986).

Delmaire 1983 – R. Delmaire, Un trésor d'Aes 4 au Musée de Boulogne-sur-Mer, *Trésors monétaires V*, 1983.

Demo 1994 – Ž. Demo, *Ostrogothic Coinage from Collections in Croatia, Slovenia and Bosnia & Hercegovina*, Ljubljana 1994.

Dimitrijević 1969 – S. Dimitrijević, Nova serija novih vrsta srpskog srednjovekovnog novca IV, *Starinar* XIX, 1968 (1969).

Dočev 1992 – K. Dočev, *Moneti i parično obrešćenje v Trnovo XII–XIV v.*, Veliko Trnovo, 1992.

Gaj-Popović 1976 – D. Gaj-Popović, Monnaie du roi Radoslav, in: *Kovanje i kovnice antičkog i srednjovekovnog novca*, Beograd 1976.

Gaj-Popović 1985 – D. Gaj-Popović, Novac i kovnica kralja Radoslava, *Numizmatičar* 8 (1985).

Ivanišević 1983 – V. Ivanišević, Ostava rimskog bronzanog novca IV veka iz Novog Pazara, *Novopazarski zbornik* 7 (1983).

⁵⁷ Rešetar 1924, 502.

⁵⁸ Rešetar 1924, 503, 640.

⁵⁹ Rešetar 1924, 503, 640.

⁶⁰ Popa, Nicolae 1992, 148-150; Nicolae 1993, 305-306.

⁶¹ Actes des premiers sultans à la Bibliothèque Nationale, 70-71.

⁶² Actes des premiers sultans à la Bibliothèque Nationale, 76-77.

- Ivanišević 1986** – V. Ivanišević, Skupni nalaz rimskog bronzanog novca iz 375/8. godine sa Beogradske tvrđave, *Numizmatičar* 9 (1986).
- Ivanišević 1987** – V. Ivanišević, Vizantijski novac sa Beogradske tvrđave, *Numizmatičar* 10 (1987).
- Ivanišević 1988** – V. Ivanišević, Katalog novca sa lokaliteta Svetinja u Kostolcu, *Starinar* 38, 1987 (1988).
- Ivanišević 1988a** – V. Ivanišević, Vizantijski novac (491–1092) iz zbirke Narodnog muzeja u Požarevcu, *Numizmatičar* 11 (1988).
- Ivanišević 1990** – V. Ivanišević, Les monnaies, *Caričin Grad II*, Red. B. Bavant, V. Kondić, J. M. Spieser, Rome–Belgrade (1990).
- Ivanišević 1991** – V. Ivanišević, Vizantijski novac (1092–1261) iz zbirke Narodnog muzeja u Požarevcu, *Numizmatičar* 14 (1991).
- Ivanišević 1993** – V. Ivanišević, Opticaj vizantijskih folisa XI veka na prostoru Centralnog Balkana, *Numizmatičar* 16 (1993).
- Ivanišević 1998** – V. Ivanišević, Novac kralja Radoslava, *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 37 (1998).
- Ivanišević 1999** – V. Ivanišević, Kalup za krivotvorenje akči Bajazita II (1481–1512) kovnice Kratovo, *Makedonski numizmatički glasnik* 3 (1999), u štampi.
- Kos 1986** – P. Kos, *The Monetary circulation in the Southeastern Alpine Region ca. 300 B. C. – A. D. 1000*, Ljubljana 1986.
- Metcalf 1976** – D. M. Metcalf, Coinage and Coin Finds Associated with a Military Presence in the Medieval Balkans, in: *Kovanje i kovnice antičkog i srednjovekovnog novca*, Beograd 1976.
- Nedeljković 1969** – Lj. Nedeljković, O prvom srpskom novcu. Prilog za istoriju srpskog naroda, *Zbornik Muzeja primenjenih umetnosti* 13 (1969).
- Nicolae 1993** – E. Nicolae, Imitations et contrefaçons des aspres ottomans en Roumanie (fin du XVe–début du XVIe siècle), *Actes du XIe Congrès International de Numismatique*, Louvain-la-Neuve 1993.
- Pennas 1996** – V. Pennas, Life in Byzantine Peloponnese: The numismatic evidence (8th–12th century), *Mvriun Martin J. Price*; Athens 1996.
- Pere 1968** – N. Pere, *Osmanlilarda madeni paralar*, Istanbul 1968.
- Popa, Nicolae 1992** – L. Popa, E. Nicolae, Un tezaur de aspri otomani de la inceputul secolului al XVI-lea in colectiile Muzeului Judetean Brasov, *Buletinul Societatii Numismatice Romane LXXX–LXXXV 1986–1991* (1992).
- Popović 1976** – M. Popović, La découverte d'un dépôt de monnaie de roi Stéphane Radoslav dans la forteresse de Ras, in: *Kovanje i kovnice antičkog i srednjovekovnog novca*, Beograd 1976.
- Popović 1977** – M. Popović, Nalazi novca kralja Stefana Radoslava iz utvrđenja Gradina u Rasu, *Novopazarski zbornik* 1 (1977).
- Popović, Ivanišević 1989** – M. Popović, V. Ivanišević, Grad Braničevo u srednjem veku, *Starinar* 39, 1988 (1989).
- Rešetar 1924** – M. Rešetar, *Dubrovačka numizmatika I*, Sremski Karlovci 1924.
- Rizaj 1970** – S. Rizaj, Counterfeit of Money on the Balkan Peninsula from the XV to the XVIII century, *Balkanica I* (1970).
- Soproni 1969** – S. Soproni, Über den Münzumlauf in Pannonien zu Ende des 4. Jahrhunderts, *Folia Archaeologia* 20 (1969).
- Spahiu 1976** – H. Spahiu, La ville haute-médiévale albanaise de Shurdhah (Sarda), *Iliria* 5 (1976).
- Srečković 1987** – S. Srečković, *Osmanlijski novac kovan na tlu Jugoslavije*, Beograd 1987.
- Vasić 1990** – M. Vasić, Nalazi rimskog bronzanog novca IV i V veka iz municipijuma Horreum Margi (Čuprija), Beograd 1990.
- Vasić, Milošević, u pripremi** – M. Vasić, G. Milošević, *Mansio Idium – Medveđa, Rimska putna stanica*. U pripremi.
- Vinaver 1970** – V. Vinaver, *Pregled istorije novca u jugoslovenskim zemljama (XVI–XVIII vek)*, Beograd 1970.

KATALOG NOVCA

Katalog novca sadrži sledeće rubrike: Atribuciju, kovnicu, nominal, opise aversa i reversa, broj kataloga, vreme kovanja emisije, referencu, težinu (u gramima), promer (u milimetrima) i osu.

REFERENCE:

- DGP** D. Gaj-Popović, Monnaie du roi Radoslav, *Kovanje i kovnice antičkog i srednjovekovnog novca*, Beograd 1976, 121–132. *Idem.*, Novac i kovnica kralja Radoslava, *Numizmatičar* 8 (1985), 102–118.
- DOC** P. Grierson, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection*, Vol. III.2, Washington D.C. 1973.
- HEN** M. F. Hendy, *Coinage and Money in the Byzantine Empire 1081–1261*, Washington D.C. 1969.
- MIB** W. Hahn, *Moneta Imperii Byzantini I–II*, Wien 1973, 1975.
- RIC** *Roman Imperial Coinage*, vol. IV/3–X, London.

SKRAĆENICE:

- Fr.** Fragment.
- Var.** Varijanta.

POJEDINAČNI NALAZI

TRAJAN DECIJE (249–251)

RIM
Antoninijan

IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG

Poprsje sa zrakastom krunom, u draperiji i oklopu, okrenuto na desno.

VICTO-RIA AVG

Vikorija korača na levo, u desnoj ruci drži venac, a u levoj palminu granu.

656 249/51 RIC 29c 3.97 23 12
Podgrađe, kv. IV/5, 3. otkopni sloj.

GALIJE (253–268)

RIM
Antoninijan

IMP (GALLIE)NVS P F AVG (G M)

Poprsje sa zrakastom krunom i oklopu okrenuto na desno.

P M TR P III COS III P P

Sol korača na levo sa podignutom desnom rukom, dok u levoj drži bič.

657 256 RIC 119a 3.17 21 5
Gradina, kv. H/14-a, naplavina.

(GALLIENVS AVG)

Glava sa zrakastom krunom, okrenuta na desno.

AB(VNDANT)IA AVG

Personifikacija okrenuta na desno, puni rog izobilja. B-/

658 260/8 RIC 157 2.60 17 12
Podgrađe, centralni sektor – kv. D, 3. otkopni sloj.

KLAUDIJE II (268–270)

SISCIJA
Antoninijan

IMP CLAVDIVS AVG

Poprsje sa zrakastom krunom i oklopu, okrenuto na desno.

LAE(TITIA AVG)

Personifikacija okrenuta na levo, u desnoj ruci drži venac, a u levoj rogu izobilja.

659 268/70 RIC 181 2.11 19 12
Gradina, kv. H/14-b, naplavina.

AURELIJAN (270–275)

SISCIJA
Antoninijan

IMP AVRELIAN(VS AVG)

Poprsje sa zrakastom krunom i oklopu, okrenuto na desno.

IOVI (CON-SER)

Jupiter stoji levo i predaje caru, desno, glob. *T

660 270/5 RIC 225 4.51 23 12
Gradina, centralni sektor, sloj osipine.

ANTIOHIJA

Antoninijan

(IMP C A)VRELIANVS AVG

Poprsje sa zrakastom krunom i oklopu, okrenuto na desno.

RES(TITVT ORBIS)

Žena stoji levo i ovenčava cara koji stoji desno i drži koplje. B/XXI

661 270/5 RIC 386 3.14 20 6
Podgrađe, kv. IV/4, 1. otkopni sloj.

KAR (282–283)

TICINUM

Antoninijan

IMP C CAR(VS P F) AVG

Poprsje sa zrakastom krunom, u draperiji i oklopu, okrenuto na desno.
(SPE)S PVBLICA

Personifikacija korača na levo, drži cvet i haljinu.

662* 282/3 RIC 80–81 var. 2.44 22 6

Podgrađe, centralni sektor – kv. C, 3. otkopni sloj.

662* RIC ne beleži ovu kombinaciju aversne legende, karakterističnu za ovu kovnicu, sa ovim tipom reversa.

MAKSIMIN DAJA (308–313)

SISCIJA

Folis

IMP MAXIMINVS (P F AVG)

Poprsje sa lovorovim vencem, u draperiji i oklopu, okrenuto na desno.

IOVI CON–SERVA(TORI AVGG NN)

Jupiter stoji na levo, u desnoj ruci drži Viktoriju, a u levoj koplje.

Kod desne noge orao. (?) / SIS

663 313 RIC 234c 3.67 25 6

Gradina, kv. G/17-c, IIIb horizont.

KONSTANTIN I (306–337)

NEODREĐENA KOVNICA

Folis

IMP (CONSTAN)TINVS P F AVG

Izlizan.

IOVI CON–SERVATORI AVG(G NN)

Jupiter stoji na levo, u desnoj ruci drži Viktoriju, a u levoj koplje.

Kod desne noge orao.

664 313/5 RIC – 2.00 22 11

Gradina, kv. I/17-b, 3. otkopni sloj.

LICINIJE I (307–324)

SISCIJA

Folis

IMP LIC LICINIVS P F AVG

Glava sa lovorovim vencem okrenuta na desno.

IOVI CON–SERVATORI

Jupiter stoji na levo, u desnoj ruci drži Viktoriju, a u levoj koplje.

Kod desne noge orao. –B/SIS

665 313/5 RIC 8 3.97 22 6

Podgrađe, kv. B/18–19, 13. otkopni sloj.

KONSTANCIJE II (337–361)

ARL

AE3

FL IVL CONSTANTIVS NOB C

Poprsje sa lovorovim vencem, u draperiji i oklopu, okrenuto na desno.

GLOR–IA EXERC–ITVS

Dva vojnika stoje; između njih dva stega. ‡/SCONST

666 332 RIC 360 2.40 17 6

Podgrađe, kv. B/19, 5. otkopni sloj.

VRBS ROMA

KONSTANTINOPOLJ

AE3

VRBS–ROMA

Poprsje Rome sa šlemom i u oklopu na levo.

Vučica doji Romula i Rema. * * (?)CONSI(T)

667 330/5 RIC – 2,14 18 12

Podgrađe, severni sektor kod kuće 7, površinski nalaz.

NEODREĐEN VLADAR

SOLIN

AE3

Nečitak.

Poprsje okrenuto na desno.

GLORI–A EXER–CITVS

Dva vojnika stoje; između njih dva stega. SMTSE

668 335/6 RIC – 1.84 19 12

Podgrađe, centralni sektor – blok M, naplavina.

KONSTANS (337–350)

SISCIJA

AE3

D N CONSTA–NS P F AVG

Poprsje vladara sa dijademom, u draperiji i oklopu, na desno.

FEL TEMP REPARATIO

Vladar stoji na galiji okrenut na levo sa labarumom u levoj ruci i feniksom na globu u desnoj. S njegove leve strane sedi Viktorija.

BSIS

669 348/50 RIC – 2,00 19 12
Podgrađe, površinski sloj.

NEODREĐEN VLADAR

NEODREĐENA KOVNICA

AE3

Nečitak.

Poprsje okrenuto na desno.

Nečitak.

Izlizan.

670 270/350 RIC – 1.08 21 –
Gradina, kv. J/9-d, 1. otkopni sloj.

Nečitak.

Poprsje okrenuto na desno.

(FEL TEMP REPARATIO)

Car ubija palog konjanika.

671 350/5 RIC – 3.58 20 –
Podgrađe, kv. IX/6, 4. otkopni sloj.

Nečitak.

Poprsje okrenuto na desno.

(FEL TEMP REPARATIO)

Car ubija palog konjanika.

672 355/61 RIC – 2.32 14 12
Gradina, kv. G/17-c, kontrolni rov ispod malternog poda.

VALENTINIJAN I (364–375)

SISCIJA

AE3

D N VALENTINI–(ANVS P F AVG)

Poprsje sa diademom od perli, u draperiji i oklopu, okrenuto na desno.

(GLORIA) RO–MANORVM

Car korača na desno, desnom rukom drži zarobljenika, a levom labarum. –*/A/DISISC

673 364/7 RIC 5a 1.57 19 12 Fr.
Gradina, kv. H/9-a, površinski nalaz.

VALENS (364–378)

SOLUN

AE3

D N VALEN–S P F AVG

Poprsje sa diademom od perli, u draperiji i oklopu, okrenuto na desno.

(GLORIA) RO–MANORVM

Car korača na desno, desnom rukom drži zarobljenika, a levom labarum. Γ – P/TES

674* 364/75 RIC 16b, 26b 2.90 17 11
Gradina, kv. H/13–d, naplavina.

674* RIC ne beleži ovu oficinu za Valensa. Ona je do sada bila poznata samo za Gracijana.

NEODREĐENA KOVNICA
AE3

(D N VALEN–)S P F AVG

Poprsje sa diademom od perli, u draperiji i oklopu, okrenuto na desno.

(SECVRITAS REIPVBLICAE)

Viktorija korača na levo i drži venac.

675 364/78 RIC – 1.74 17 12
Bazilika, jugozapadni ugao narteksa, nasip.

GRACIJAN (367–383)

SISCIJA

AE2

D N GRATIA–NVS P F AVG

Poprsje vladara sa diademom, u draperiji i oklopu, na desno.

REPARATIO – REIPVB

Vladar stoji okrenut na levo, desnom rukom podiže ženu koja kleči, a u levoj ruci drži Viktoriju na globu. *BSISC

676 378/83 RIC 26a 4,19 23 12
Podgrađe, padina ispod severnog sektora, površinski nalaz.

VALENTINIJAN II (375–392)

SISCIJA

AE4

D N VALENTINIANVS P F AVG

Poprsje sa diademom od perli, u draperiji i oklopu, okrenuto na desno.

VOT/X/MVLT/XX

Venac. ASIS.

677 383/7 RIC 37a 1.06 13 6

SOLUN

AE2

D N VALENTINIANVS P F AVG

Poprsje vladara sa dijademom, u draperiji i oklopu, na desno.

REPARATIO – REIPVB

Vladar stoji okrenut na levo, desnom rukom podiže ženu koja kleči, a u levoj ruci drži Viktoriju na globu. –A/SMTES

678 378/83 RIC 37b 5,33 23 6

Podgrađe, severni sektor oko kv. B/19, površinski nalaz.

D N VALENTINIANVS IVN P F AVG

Poprsje vladara sa dijademom, u draperiji i oklopu, na desno.

REPARATIO – REIPVB

Vladar stoji okrenut na levo, desnom rukom podiže ženu koja kleči, a u levoj ruci drži Viktoriju na globu. SMTES

679* 378/83 RIC 37b var. 5,81 23 6

Podgrađe, površinski sloj.

679* RIC 37b, ali sa aversnom legendom sa IVN.

ARKADIJE (383–408)

SOLUN

AE3

D N ARCAD-IVS P F AVG

Poprsje vladara sa dijademom, u draperiji i oklopu, na desno.

GLORIA RO-MANORVM

Vladar u hodu na desno, desnom rukom drži zarobljenika, a u levoj labarum. –I/TES

680 383/8 RIC 60c 3,47 15 11

Podgrađe, centralni sektor, površinski nalaz.

D N ARCAD-IVS P F AVG

Poprsje vladara sa dijademom, u draperiji i oklopu, na desno.

VIRTVS – AVGGG

Vladar stoji na galiji i drži Feniksa na globu i standard. Desnom nogom gazi zarobljenika. A-/TES

681 383/8 RIC 61c 2,63 18 6

Podgrađe, centralni sektor, površinski nalaz.

AE4

D N ARCADIVS P F AVG

Poprsje sa diademom od perli, u draperiji i oklopu, okrenuto na desno.

GLORIA REI-PVBLICE

Kapija utvrđenja. TES

682 383/8 RIC 62c 1.26 13 12

Podgrađe, kv. X/6, 5. otkopni sloj.

KONSTANTINOPOLJ

AE4

D N ARCADIVS P F AVG

Poprsje sa diademom od perli, u draperiji i oklopu, okrenuto na desno.

SALVS REI-PVBLICAE

Viktorija korača na levo, u desnoj ruci drži trofej, a levom pridržava zarobljenika. U polju P. (CON)ST

683 388/92 RIC 86c 0.91 14 12

Gradina, kv. H/13-b, naplavina.

NEODREĐENA KOVNICA

AE4

(D N ARCADIVS P F AVG)

Poprsje sa diademom od perli, u draperiji i oklopu, okrenuto na desno.

(SALVS REI-PVBLICAE)

Viktorija korača na levo, u desnoj ruci drži trofej, a levom pridržava zarobljenika. U polju P.

684 388/93 RIC – 1.20 12 1

Gradina, padina ispod severnog bedema, površinski nalaz.

685 388/93 RIC – 0.60 12 6

Podgrađe, kv. XI/5, 5. otkopni sloj.

AE3

(D N ARCADIV)–S P F AVG

Poprsje sa diademom od perli, u draperiji i oklopu, okrenuto na desno.

GLORI-A ROM(ANORVM)

Stojeće figure tri cara.

686 406/8 RIC 141–159 0.81 15 12 Fr.

Podgrađe, kv. C/19, 3. otkopni sloj.

TEODORIH (493–526)

RIM

Tremisis

D N ANASTA-SIVS P F AVG

Poprsje sa diademom od perli, u draperiji i oklopu, okrenuto na desno.

VICTORIA AVGVSTORVM

Vikorija korača na desno, u desnoj ruci drži venac, a u levoj glob. *-*/CONOB

687	493/518	MIB	11	1.40	15	6
-----	---------	-----	----	------	----	---

Podgrađe, kv. B/18, 4. otkopni sloj.

JUSTINIЈAN I (527–565)

KONSTANTINOPOLJ

Folis

D N IVSTINI-ANVS P P AVC

Poprsje sa diademom od perli, u draperiji i oklopu, okrenuto na desno.

M +*/+/B CON

688	532/7	MIB	84	14.33	31	6
-----	-------	-----	----	-------	----	---

Podgrađe, kv. Z/21, 1. otkopni sloj.

JUSTIN II (565–578)

SOLUN

Polufolis

(D N IVSTINVS P P AVC)

Car i carica sede na prestolu okrenuti licem.

K +/ANNO/ U TES

689	569/70	MIB	70a	5.37	17	6
-----	--------	-----	-----	------	----	---

Podgrađe, kv. XI/5, 4. otkopni sloj.

NIĆIFOR III (1078–1081)

KONSTANTINOPOLJ

Nomizma histamenon

IC-XC

Hrist sedi na prestolu bez naslona okrenut licem, desnom rukom blagosilja, a levom pridržava jevanđelje.

+NIKHΦ ΔΕCΠ – Tω POTANIAT

Stojeća figura vladara okrenuta licem, u desnoj ruci drži labarum, a u levoj glob s krstom.

690	1078/81	DOC	IIIa	–	–	–
-----	---------	-----	------	---	---	---

Gradina, površinski sloj.

ALEKSIJE I KOMNIN (1081–1118)

KONSTANTINOPOLJ

Trahej od srebra

IC-XC

Hrist sedi na prestolu okrenut licem, desnom rukom blagosilja, a levom pridržava jevanđelje.

+ΛΛΕΞΙω ΔC – ΠIT(ω KM)

Poprsje vladara okrenuto licem, u desnoj ruci drži skiptar s krstom, a u levoj glob s krstom.

691*	1081/92	HEN	–	3.66	27	6
------	---------	-----	---	------	----	---

Gradina, kv. H/13-b, II horizont.

691* Hendy u svom katalogu ne beleži ovu emisiju.

SOLUN

Tetarteron

C-(Φ)/M-(Δ)

Krst na postolju.

(+Tω KO MNH)

Poprsje vladara okrenuto licem, u desnoj ruci drži skiptar s krstom, a u levoj glob s krstom.

692	1092/118	HEN	III T.8.10–12	0.95	23	6
-----	----------	-----	---------------	------	----	---

Gradina, kv. H/19-b, nivo stene.

JOVAN II KOMNIN (1118–1143)

KONSTANTINOPOLJ

Aspron trahej od bilona

IC-XC

Poprsje Hrista okrenuto licem, desnom rukom blagosilja, a levom pridržava jevanđelje.

+Iω ΔΕCΠOTT-ΠΦVPOΓNT

Poprsje vladara okrenuto licem, u desnoj ruci drži skiptar s krstom, a u levoj glob s krstom.

693	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	5.18	29	6
-----	---------	-----	---------------	------	----	---

Gradina, Kula 2, ispod poda od naboja.

694	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	4.24	29	6
-----	---------	-----	---------------	------	----	---

Gradina, kv. G/17-c, IIIa horizont.

695	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	3.57	29	6
-----	---------	-----	---------------	------	----	---

Podgrađe, kv. IV/5, 1. otkopni sloj.

696	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	3.53	29	6		Tetarteron						
Gradina, kv. G/16-b, IIIb horizont.														
697	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	3.52	29	6		IC–XC						
Gradina, kv. K/17, površinski nalaz.														
698	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	3.48	29	6		Stojeća figura Hrista okrenuta licem. Desnom rukom Hrist blagosilja, a levom pridržava jevanđelje.						
Gradina, kv. H/9-c, 1. otkopni sloj.														
699	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	3.47	30	6		+ IωΔEΠIOT TωΠOPΦVPOΓNT						
Gradina, kv. H/17 – kula 3.														
700	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	3.23	29	6		Stojeća figura vladara, u desnoj ruci drži skiptar s krstom, a u levoj glob s krstom.						
701	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	3.08	27	6		711	1118/43	HEN	A T.11.5–7	4.17	18	6
Podgrađe, južni sektor, prostor uz bedem između sonde i stene sa zapadne strane.														
702	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	3.05	29	6		Gradina, kv. K/21, nivo građenja bedema.						
703	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.99	26	6		712	1118/43	HEN	A T.11.5–7	3.34	19	6
Podgrađe, kv. C/16, površinski nalaz.														
704	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6		Gradina, kv. L/18–19, površinski sloj.						
705	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6		SOLUN						
Podgrađe, južni sektor, površinski nalaz.														
706	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6		Aspron trahej od elektrona						
707	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6		IC–XC						
Podgrađe, južni sektor, površinski nalaz.														
708	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6		Hrist sedi na prestolu bez naslona okrenut licem, desnom rukom blagosilja, a levom pridržava jevanđelje.						
709	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6		Iω/ΔEC/ΠO/TH (O/TE/ωP/TI)						
Podgrađe, kv. C/16, površinski nalaz.														
710	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6		Stojeće figure vladara, levo i sv. Đorđa, desno, koje među sobom drže labarum. Vlada desnu ruku drži na grudima, dok svetitelj u levoj ruci drži mač.						
711	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6		713	1118/43	HEN	T.10.5–6	4.23	33	6
Podgrađe, kv. C/16, površinski nalaz.														
712	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6		Gradina, kv. H/13-c, II horizont.						
713	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6		Polutetarteron						
714	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6		IC–XC						
715	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6		Stojeća figura Hrista okrenuta licem. Desnom rukom Hrist blagosilja, a levom pridržava jevanđelje.						
716	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6		+ Iω ΔEC–ΠOTH						
717	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6		Poprsje vladara okrenuto licem, u desnoj ruci drži skiptar s labarumom, a u levoj glob s krstom.						
718	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6		714	1118/43	HEN	A T.11.13–14	2.60	17	6
719	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6		Gradina, kv. L/18–19, površinski sloj.						
720	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6		715	1118/43	HEN	A T.11.13–14	2.26	17	6
721	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6		Gradina, površinski sloj.						
722	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6		716	1118/43	HEN	A T.11.13–14	1.85	17	6
723	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6		Gradina, kv. H/18-b, površinski nalaz.						
724	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6		717	1118/43	HEN	A T.11.13–14	1.39	16	6
725	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6		Podgrađe, istočna kapija, prolaz.						
726	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
727	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
728	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
729	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
730	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
731	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
732	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
733	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
734	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
735	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
736	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
737	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
738	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
739	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
740	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
741	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
742	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
743	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
744	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
745	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
746	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
747	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
748	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
749	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
750	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
751	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
752	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
753	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
754	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
755	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
756	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
757	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
758	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
759	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
760	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
761	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
762	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
763	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
764	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
765	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
766	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
767	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
768	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
769	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
770	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
771	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
772	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
773	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
774	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
775	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
776	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
777	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
778	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
779	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
780	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
781	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
782	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
783	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
784	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
785	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
786	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
787	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
788	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
789	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
790	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
791	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
792	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
793	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
794	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
795	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
796	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
797	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
798	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
799	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
800	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
801	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
802	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
803	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
804	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
805	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
806	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
807	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
808	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
809	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
810	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
811	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
812	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
813	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
814	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
815	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
816	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
817	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
818	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
819	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
820	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
821	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
822	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
823	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
824	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
825	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
826	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
827	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
828	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
829	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
830	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
831	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
832	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
833	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
834	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
835	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
836	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
837	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
838	1118/43	HEN	IIA T.10.9–10	2.80	29	6								
839														

718 1118/43 HEN A T.11.13–14 1.37 16 6
Gradina, kv. H/15-c, naplavina.

MANOJLO I KOMNIN (1143–1180)
KONSTANTINOPOLJ
Aspron trahej od bilona

IC–XC
Poprsje Hrista okrenuto licem, desnom rukom blagosilja, a levom pridržava svitak.

MANŠHA ΔECPH
Poprsje vladara okrenuto licem, u desnoj ruci drži skiptar s labarumom, a u levoj glob s krstom.

719 1143/80 HEN IA T.14.10–11 4.03 30 6
Gradina, kula I, pored prilazne staze, u šutu ispred dograđenog dela.

720 1143/80 HEN IA T.14.10–11 2.78 30 6
Gradina, kv. H/16, IV horizont?

IC–XC
Hrist sedi na prestolu okrenut licem, desnom rukom blagosilja, a levom pridržava jevanđelje.

MANŠHA ΔECPHOTH
Stojeća figura vladara, u desnoj ruci drži skiptar s krstom, a u levoj glob s krstom.

721 1143/80 HEN IIA T.15.1 4.10 29 6
Podgrađe, južni sektor, prostor uz bedem između sonde i stene sa zapadne strane.

722 1143/80 HEN IIA T.15.1–2 1.73 27 6
Gradina, kv. H/16-b, IIIb horizont.

IC–XC
Hrist sedi na prestolu bez naslona okrenut licem, desnom rukom blagosilja, a levom pridržava jevanđelje.

MANŠHA ΔECPHOT MP–ΘV
Stojeća figura vladara, levo koju kruniše Bogorodica, desno. Vladar u desnoj ruci drži skiptar s labarumom, a u levoj glob s krstom.

723 1143/80 HEN IVA T.16.1–2 3.46 29 6
Gradina, kv. H/16-d, IIIa horizont.

724 1143/80 HEN IVA T.16.3–4 – 31 6
Gradina, površinski sloj.

725 1143/80 HEN IVC T.16.10–13 3.38 30 6
Gradina, kv. H/19-d, IV horizont.

726 1143/80 HEN IVC T.16.10–13 – 30 6
Gradina, površinski sloj.

NEODREĐENA GRČKA KOVNICA
Polutetareron

Poprsje vladara okrenuto licem, u desnoj ruci drži skiptar s labarumom, a u levoj glob s krstom.

727 1143/80 HEN A T.18.1–2 2.63 19 6
Gradina, kv. G/18-b, IIIb horizont.

728 1143/80 HEN A T.18.1–2 2.20 18 6
Gradina, kv. K/16-c, 1. otkopni sloj.

729 1143/80 HEN A T.18.1–2 0.94 18 6
Gradina, površinski sloj.

IC–XC
Poprsje Hrista okrenuto licem, desnom rukom blagosilja, a levom pridržava svitak.

(MA)NŠHA (ΔECPHOTH)
Stojeća figura vladara okrenuta licem, u desnoj ruci drži skiptar s krstom, a u levoj glob s krstom.

730 1143/80 HEN C T.18.5–6 1.08 17 6
Gradina, kv. H/16-d, IV horizont.

“BUGARSKJE IMITACIJE” (1195–)
NEODREĐENA KOVNICA
Trahej od bilona

IC–XC
Hrist sedi na prestolu bez naslona okrenut licem, desnom rukom blagosilja, a levom pridržava jevanđelje.

MANŠHA (ΔECPHOT) MP–ΘV
Stojeća figura vladara, levo koju kruniše Bogorodica, desno. Vladar u desnoj ruci drži skiptar s labarumom, a u levoj glob s krstom.

731 1195–? HEN A T.24.1–9 3.88 28 5
Gradina, kv. G/20-b, IIIb horizont.

LATINSKE IMITACIJE (1204–1261)**KONSTANTINOPOLJ**

Trahej od bilona – veliki modul

MP–ΘV

Bogorodica sedi na prestolu i drži Hristovu glavu na grudima.

(MANOVH) ΔE(CTIOΘHC)

Stojeća figura vladara okrenuta spreda, u desnoj ruci drži labarum, a u levoj aneksikakiju.

732 1204/61 HEN A T.25.6–10 1.62 26 6 Fr.

Gradina, kv. G/16-b, IV horizont.

NIKEJSKO CARSTVO (1204–1261)**NIKEJA**

Polutetartron

(IC–XC)

Krst sa dva kraka u gornjem delu i tri u donjem.

(ΔE)

Poprsje vladara okrenuto licem, u desnoj ruci drži skiptar sa labarumom, a u levoj glob s krstom.

733 1204/61 HEN B T.36.8 0.86 15 –

Podgrađe, južni bedem, sonda 1/88, blok D, 1. otkopni sloj.

TEODOR I ANĐEL (1224–1230)**SOLUN**

Trahej od bilona

IC–XC

Hrist sedi na prestolu bez naslona okrenut licem, desnom rukom blagosilja, a levom pridržava jevanđelje.

(ΘEOΔΩPO)C ΔX X/AP/X/M

Stojeća figura vladara, levo, prima od arhandela Mihajla, desno, utvrđenje. Vladar u desnoj ruci drži skiptar s labarumom, a arhandel Mihajlo u levoj skiptar. Iznad vladara *Manus Dei*.

734 1224/30 HEN D T.38.3–4 4.65 32 6

Gradina, kv. H/18-d, IIIb horizont.

KONSTANTIN GAVRAS (1126–1140)**TRAPEZUNT**

Trahej ?

Krst.

Krst.

735*

1126/40 – 1.49 19 –

Gradina, kv. G/18-b, IIIa horizont.

735* S. Bendall, The mint of Trebizond under Alexius I and the Gabrades, *Numismatic Chronicle* XVII⁷ (1977), 136, tip 14: W. Wroth, *Catalogue of the Coins of the Wandals, Ostrogoths and Lombards and of the Empires of Thessalonica, Nicaea and Trebizond in the British Museum*, London 1911, T. XLII.9.

RADOSLAV (1228–1234)**NEODREĐENA KOVNICA**

Trahej od bilona (bakra)

IC–XC O EM/M/A–N8HA

Poprsje Hrista okrenuto licem, desnom rukom blagosilja, a levom pridržava svitak.

CTEΦANOC PIZ O Δ MP–ΘV

Stojeća figura vladara, levo, koju kruniše Bogorodica, desno. Vladareva desna ruka počiva na grudima, a levom drži glob s krstom.

736 1228/34 DGP II 4.60 32 6

Gradina, površinski sloj

737 1228/34 DGP II 4.22 32 6

Gradina, kv. H/11-b, IV horizont – kuća 50.

738 1228/34 DGP II 3.26 35 6

Gradina, kv. H/16-c, IV horizont.

739 1228/34 DGP II 2.95 31 6

Gradina, kv. H/11-b, IV horizont – kuća 50.

740 1228/34 DGP II 2.36 29 6

Gradina, kv. H/18-a, IV horizont.

IC–XC

Hrist sedi na prestolu okrenut licem, desnom rukom blagosilja, a levom pridržava jevanđelje.

CTEΦANOC PIZ O Δ–O KONCTANTIN

Stojeće figure vladara levo i sv. Konstantina, desno koje drže među sobom dvostruki krst. Kraljeva desna ruka počiva na grudima, a svetitelj levom rukom drži žezlo s krstom.

741 1228/34 DGP III 2.71 28 6

Gradina, kv. H/17-d, IV horizont.

742 1228/34 DGP III 2.59 33 6

Gradina, kv. H/13-d, IV horizont.

743 1228/34 DGP III 1.99 29 6

Gradina, kv. H/13-d, IV horizont

744	1228/34	DGP	III	1.71	29	6	757	1228/34	5.67	22×21
Gradina, kv. G/14-b, IV horizont.							Gradina, kv. H/18-c, naplavina.			
RAS							758	1228/34	5.40	22×21
Pločica od bakra za kovanje traheja – istanjena							Gradina, kv. H/13-c, IV horizont.			
745	1228/34			4.29	30×26		759	1228/34	5.26	24×21
Gradina, kv. H/14-a, IV horizont.							Gradina, kv. H/13-a, IV horizont – jama.			
746	1228/34			4.20	31×27		760	1228/34	5.20	26×17
Gradina, kv. H/17, IV horizont.							Gradina, kv. H/19-a, IV horizont.			
747	1228/34			4.01	24		761	1228/34	5.08	21×20
Gradina, kv. H/18-b, IV horizont.							Gradina, kv. H/13-c, naplavina.			
748	1228/34			3.95	30×25		762	1228/34	5.02	24×19
Gradina, kv. H/13-d, IV horizont.							Gradina, kv. H/19-a, površinski nalaz.			
749	1228/34			3.72	28×25		763	1228/34	4.69	23×15
Gradina, kv. G/16-c, IV horizont – jama.							Gradina, kv. G/18-b, IV horizont.			
750	1228/34			3.52	30		Slitak za pločice			
Gradina, površinski sloj.							764	1228/34	47.00	117×9×8
751	1228/34			3.46	29×27		Gradina, kv. G/18-b.			
Gradina, kv. J/18, IV horizont.							765	1228/34	38.00	44×9×7
752	1228/34			3.24	30×23		Gradina, kv. J/18, IV horizont.			
Gradina, kv. H/14-c, naplavina.							UGARSKA			
753	1228/34			3.23	28×24		NEODREĐENA KOVNICA			
Gradina, površinski sloj.							Denar – imitacija			
754	1228/34			3.00	30×25		Grb sa četiri kvartira.			
Gradina, kv. G/18-b, IV horizont.							Bogorodica sedi na prestolu okrenuta спреда i drži Hrista na kolenima.			
Pločica od bakra za kovanje traheja – neistanjena							766	16. vek	0.22	14 3
755	1228/34			6.64	21×19		Gradina, kv. H/15-b, naplavina.			
Gradina, kv. H/13-a, naplavina.							NEODREĐEN			
756	1228/34			6.32	23×21		Izlizan.			
Gradina, kv. H/17-b, IV horizont.							Izlizan.			
							767	–	1.62	11 –
							Gradina, kv. H/14-c, IV horizont.			

691

709

713

735

738

743

785

787

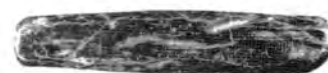
745

752

757

765

OSTAVE NOVCA

OSTAVA 1 – PODGRAĐE, CENTRALNI SEKTOR, POVRŠINSKI SLOJ.

KONSTANCIJE II (337–361)

NEODREĐENA KOVNICA

AE3

(D N CONS)TAN–TIVS P (F AVG)

Poprsje vladara sa dijademom, u draperiji i oklopu, na desno.

(SPES REIPVBLICE)

Virtus stoji okrenuta na desno sa globom u desnoj i kopljem u levoj ruci. /(?)

768	355/61	RIC	–	1,82	15	6
-----	--------	-----	---	------	----	---

GRACIJAN (367–383)

SISCIJA

AE3

D N GRATIANVS P F AVG

Poprsje vladara sa dijademom, u draperiji i oklopu, okrenuto na desno.

GLORIA RO–MANORVM

Vladar u hodu na desno, desnom rukom drži zarobljenika, a u levoj drži labarum.

F–R/–A/ΔSISC (?)

769	367/75	RIC	14c	2,45	18	12
-----	--------	-----	-----	------	----	----

VALENTINIJAN I (364–375)

SISCIJA

AE3

D N VALENTINI–ANVS P F AVG

Poprsje vladara sa dijademom, u draperiji i oklopu, na desno.

SECVRITAS – REI PVBLICAE

Viktorija korača na levo, u desnoj ruci drži venac, a u levoj palminu grančicu. */P–M/TSISC

770	367/75	RIC	15a	2,82	18	12
-----	--------	-----	-----	------	----	----

SOLUN

AE3

D N VALENTINI–ANVS P F AVG

Poprsje vladara sa dijademom, u draperiji i oklopu, na desno.

GLORIA RO–MANORVM

Vladar u hodu na desno, desnom rukom drži zarobljenika, a u levoj labarum. Z–?/TES

771	364/75	RIC	16a, 26a	2,34	18	12
-----	--------	-----	----------	------	----	----

VALENS (364–378)

SOLUN

AE3

D N VALEN–S P F AVG

Poprsje vladara sa dijademom, u draperiji i oklopu na desno.

SECVRITAS – REI PVBLICAE

Viktorija korača na levo sa vencem u desnoj i palminom grančicom u levoj ruci. /TES?

772	364/78	RIC	18b, 27b, 32	2,24	20	12
-----	--------	-----	--------------	------	----	----

OSTAVA 2 – GRADINA, KV. L/18–19, POVRŠINSKI SLOJ.

MANOJLO I KOMNIN (1143–1180)

KONSTANTINOPOLJ

Aspron trahej od bilona

IC–XC

Hrist sedi na prestolu okrenut licem, desnom rukom blagosilja, a levom pridržava jevanđelje.

ΜΑΝΩΗΛ ΔΕCΠΙΟΤΗ

Stojeća figura vladara, u desnoj ruci drži skiptar s krstom, a u levoj glob s krstom.

773	1143/80	HEN	IIA T.15.1	3,58	29	6
-----	---------	-----	------------	------	----	---

774	1143/80	HEN	IIA T.15.2.	3,05	32	6
-----	---------	-----	-------------	------	----	---

775	1143/80	HEN	IIB T.15.3–4	3,65	29	6
-----	---------	-----	--------------	------	----	---

776	1143/80	HEN	IIB T.15.3–4	3,56	30	6
-----	---------	-----	--------------	------	----	---

IC–XC

Hrist sedi na prestolu bez naslona okrenut licem, desnom rukom blagosilja, a levom pridržava jevanđelje.

ΜΑΝΩΗΛ ΔΕCΠΙΟΤΗ ΜΡ–ΘV

Stojeća figura vladara, levo koju kruniše Bogorodica, desno. Vladar u desnoj ruci drži skiptar s labarumom, a u levoj glob s krstom.

777	1143/80	HEN	IVA T.16.1–2.	3,41	31	6
-----	---------	-----	---------------	------	----	---

778	1143/80	HEN	IVA T.16.1–2.	3,41	30	6
-----	---------	-----	---------------	------	----	---

779	1143/80	HEN	IVA T.16.3–4	4,38	31	6
-----	---------	-----	--------------	------	----	---

780	1143/80	HEN	IVA T.16.5–6.	3,89	30	6
-----	---------	-----	---------------	------	----	---

781	1143/80	HEN	IVC T.16.10–13.	4,80	30	6
782	1143/80	HEN	IVC T.16.10–13.	3,66	32	6
783	1143/80	HEN	IVC T.16.10–13.	3,40	28	6
784	1143/80	HEN	IVD T.17.1–2.	3,90	28	6

OSTAVA 3 – Gradina, kv. G/17-b, IV horizont – kuća 52.

RADOSLAV (1228–1234)

RAS

Trahej od bilona (bakra)

Neotkovan.

CTE/ΦA/NOC/PIZ/ (ΟΔ/8K/ΔA) –

IC–XC O Π/AN/TO/KP/TO/P

Stojeća figura vladara, levo koju kruniše Hrist, desno. Vladareva desna ruka počiva na grudima, dok Hrist levom rukom drži jevanđelje.

785	1228/34	DGP	Ic	4.22	32	–
786	1228/34	DGP	Ic	4.00	31	–
787	1228/34	DGP	Ic	3.77	31	–
788	1228/34	DGP	Ic	3.74	31	–
789	1228/34	DGP	Ic	3.64	33	–
790	1228/34	DGP	Ic	3.60	29	–
791	1228/34	DGP	Ic	3.42	29	–
792	1228/34	DGP	Ic	3.39	29	–

793	1228/34	DGP	Ic	2.96	30	–	
794	1228/34	DGP	Ic	2.11	30	–	
795	1228/34	DGP	Ic	1.82	29	–	Fr.
796	1228/34	DGP	Ic	1.67	28	–	Fr.
797	1228/34	DGP	Ic	1.55	24	–	Fr.
798	1228/34	DGP	Ic	1.54	26	–	Fr.
799	1228/34	DGP	Ic	1.44	29	–	Fr.
800	1228/34	DGP	Ic	1.07	–	–	Fr.
801	1228/34	DGP	Ic	1.04	27	–	Fr.

KALUP ZA KOVANJE NOVCA

BAJAZIT II (1481–1512)

KRATOVO

Aspre

802 KALUP AVERSA

Donji kalup je u obliku nakovnja veličine 113 x 26 mm, sa otiskom novca prečnika 13 mm. Ugravirana je, u negativu, sledeća legenda aversa: *Sultan Bayezid bin Mehmed han.*

KALUP REVERSA

Gornji kalup je u obliku manje šipke veličine 123 x 20–16 mm, sa otiskom novca prečnika 13 mm. Legenda reversa, u negativu, glasi: *Azze nasrühü duribe Kratova sene 886.*

Podgrađe, Istočna kapija, u spoljnom licu bedema.